

Clausewitz en de *new wars* denkers

Een nieuwe kijk op het trinitaire concept en de critici

Conflicten in Somalië, Rwanda en op de Balkan hebben aangetoond hoe conventionele strijdkrachten kunnen worstelen met min of meer irreguliere tegenstanders. Dat heeft geleid tot het ontstaan van een denkrichting die van *new wars* uitgaat. Deze wetenschappers hebben bijgedragen aan het denken over moderne conflicten maar stelden tegelijkertijd dat ‘de oorlog’ fundamenteel gewijzigd was: Clausewitz kon bij het vuil. Die opvatting kan echter worden bestreden. Het trinitaire concept van Clausewitz rond de theorie en de werkelijkheid van de oorlog geldt vandaag de dag nog net zo als 150 jaar geleden. Het concept blijft tevens een uitstekend kader om gewapende conflicten te analyseren van ‘traditionele’ conventionele oorlogen tot *insurgencies* en terrorisme.

B.W. Schuurman MA*

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn westerse strijdkrachten het meest succesvol geweest tegen die opponenten wier wapens, organisatievorm en manier van denken het nauwste aansloten op het westerse model. Conflicten zoals Israël's Zesdaagse Oorlog (1967) en de eerste Golfoorlog (1990-91) waren toonaangevend voor het westerse overwicht op het vlak van de conventionele oorlogvoering. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in de vroege jaren negentig leek de westerse economische, militaire en ideologische dominantie enkel te bevestigen. Maar terwijl de Berlijnse Muur afbrokkelde kwamen er al nieuwe dreigingen. De westerse hoop om van het ‘vredesdividend’ te profiteren vervloog in Somalië, Rwanda en op de Balkan. Academics en militairen begonnen zich bezig te houden met de vraag waarom ’s werelds sterkste krijgsmachten het moesten afleggen tegen relatief kleine groeperingen en milities, die bovendien slechts over rudimentaire wapens beschikten. Zo ontstond gaandeweg de jaren negentig de invloedrijke stelling dat oorlog fundamenteel was veranderd. Aan het paradigma van de conventionele oorlog-

voering was een einde gekomen, maar westerse krijgsmachten hadden de grootste moeite om de nodige aanpassingen door te voeren en dit resulteerde in de zo paradoxaal ogende overwinningen van de zwakkere partij.

Deze *new wars* theorie heeft significante bijdragen geleverd aan onze inzichten in de vraag waarom conventionele militaire superioriteit zo weinig betekent in de context van een burgeroorlog of *counterinsurgency* operatie. Het behalen van een betekenisvolle overwinning in dergelijke conflicten hangt niet langer af van de capaciteit om grootschalige militaire destructie toe te kunnen passen. Succes in moderne oorlogvoering berust op het kunnen ontzeggen van publieke steun aan de tegenstander, om hem daarmee te ontdoen van een primaire ‘levensbehoefte’, terwijl de eigen strijdkrachten de *hearts and minds* van de bevolking willen winnen. Theoretici die de *new wars* gedachte aanhangen hebben aangetoond dat westerse strijdkrachten ingrijpende veranderingen moeten doorvoeren ten aanzien van hun denken over hedendaagse gewapende conflicten en de voorbereiding daarop. Helaas hebben sommige van deze denkers ook geprobeerd vergaande veranderingen teweeg te

* De auteur is als onderzoeker verbonden aan het project ‘A History of Counterterrorism 1945-2005’ van de Universiteit Utrecht.

brennen in de manier waarop over oorlog in theoretische zin wordt gedacht. Dit heeft tot enkele diep genestelde misvattingen geleid over de fundamentele eigenschappen van oorlog en de relatie tussen contemporaine en historische conflicten. Dit artikel heeft als doel om deze misvattingen – en de gebrekkige argumentatie waarop ze berusten – te belichten. Het kan daardoor een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een meer genuanceerd en robuust theoretisch kader dat gebruikt kan worden voor de studie van zowel historische als hedendaagse gewapende conflicten.¹

Het new wars denken

Een centraal aspect van het new wars denken is dat de fundamentele aard van oorlog aan veranderingen onderhevig is, waardoor het mogelijk wordt om in de geschiedenis van de oorlogvoering scherp afgebakende fasen te onderscheiden. Deze aanname staat echter lijnrecht tegenover het werk van de gedistingeerde theoreticus Carl von Clausewitz, waardoor het geen verassing zal zijn dat de new wars denkers hebben geprobeerd hun eigen werk kracht bij te zetten door Clausewitz overbodig te verklaren. Tony Korn geeft hier een goed voorbeeld van wanneer hij schrijft dat 'infatuation with Clausewitz can lead to hair-raising absurdities about the Global War on Terror'.²

De argumenten vóór de afbraak van het Clausewitziaanse gedachtegoed zijn echter twijfelachtig te noemen. Dit artikel betoogt dat de kritieken op Clausewitz niet zozeer de theorieën van de Pruisische strateeg teniet doen, maar eerder cruciale hiaten aantonen in het new wars gedachtegoed van de critici zelf. Hierdoor zal het leeuwendeel van dit artikel bestaan uit een nadere beschouwing van de Clausewitziaanse theorie met betrekking tot het wezenlijke

karakter van oorlog en de kanttekeningen die critici bij deze theorie geplaatst hebben. Allereerst zal echter een korte blik worden geworpen op een drietal vooraanstaande new wars denkers om zo de theorie en enkele van haar initiële tekortkomingen te verhelderen.

FOTO NAWO

Mary Kaldor ontdekt zich van Clausewitz met het argument dat staten niet langer de primaire actoren zijn in oorlogen

Actoren en 4GW

In veel opzichten vertegenwoordigt Mary Kaldor het new wars gedachtegoed. Zij ontdekt zich van Clausewitz met het argument dat hij oorlog zag als 'the use of military means to defeat another state', een benadering die volgens Kaldor tegenwoordig niet meer van toepassing is.³ Zij stelt dat staten niet langer de primaire actoren zijn in oorlogen, een rol die overgenomen is door 'group[s] identified in terms of ethnicity, religion or tribe' en dat dergelijke groepen nog maar zelden een beslissende confrontatie met elkaar aangaan.⁴ Kaldor is van mening dat contemporaine conflicten niet langer draaien om het behalen van

1 Het idee dat het winnen van publieke steun van primair belang is in contemporaine oorlogvoering wordt overtuigend beargumenteerd in: Rupert Smith, *The Utility of Force. The Art of War in the Modern World* (Londen, Penguin Books, 2006).

2 Tony Korn, 'Clausewitz in Wonderland', <http://www.hoover.org/publications/policyreview/4268401.html> (11 november 2009).

3 Mary Kaldor, 'Elaborating the 'New War' Thesis' in: Isabelle Duyvesteyn en Jan Angstrom (red.), *Rethinking the Nature of War* (Abingdon, Frank Cass, 2005) blz. 221.

4 Kaldor, 'Elaborating the 'new wars' thesis', blz. 212, 221.

militaire overwinningen, maar om op geweld gestoelde politieke mobilisatie. Hierdoor zijn burgers primaire doelwitten geworden voor alle betrokken partijen in een conflict. Daarnaast zijn duidelijke oorlogsdoelen soms geheel afwezig en worden de strijdende partijen gedreven door louter economische motieven die het beste kunnen worden behartigd door een voortdurende staat van oorlog. Kaldor veronderstelt dat dergelijke new wars veelal ontstaan door de desintegratie van staten, een proces dat vervolgens door het conflict wordt versneld. Samengevat beargumenteert Kaldor dat het einde van de Koude Oorlog het doek deed vallen voor conventionele interstatelijke oorlogvoering ten gunste van een 'nieuw' type conflict dat wordt gekarakteriseerd door intra-statelijk geweld.⁵

Een andere populaire vorm van het new wars denken is ontwikkeld door William Lind en Thomas Hammes. Zij menen dat de geschiedenis van de oorlogvoering een aantal specifieke episodes heeft gekend en dat de wereld tegenwoordig in de greep is van *fourth generation warfare* (4GW). In 4GW staan technologisch geavanceerde westerse krijgsmachten tegenover moeilijk identificeerbare, maar in materieel opzicht minderwaardige tegenstanders die door een combinatie van guerrilla-oorlogvoering, terrorisme en campagnes voor het ondermijnen van westerse publieke steun een significante bedreiging kunnen vormen voor de veiligheid van westerse staten. Lind en Hammes geloven dat westerse strijdkrachten moeite hebben om hun militaire potentieel effectief te benutten in 4GW doordat ze opereren op basis van gedateerde principes en doctrines die afstammen van eerdere 'generaties' uit de krijgshistorie.⁶

Eerste aanmerkingen op new wars

Uiteraard zijn dit slechts twee voorbeelden uit de new wars literatuur. Niettemin geven zij twee belangrijke algemene karakteristieken weer, namelijk de neiging naar een starre historische periodisering en de overtuiging dat moderne conflicten een fundamentele breuk vertegenwoordigen met het 'oude' Clause-

witzaanse concept van oorlog. Een eerste kritische opmerking ten aanzien van deze opvattingen maakt de Britse historicus Colin Gray, die opmerkt dat '[t]here always has been intercommunal strife. It is a global phenomenon today, but then it always has been. We should not exaggerate its incidence'.⁷ Edward

Theorieën van *new wars* denkers hebben tot misvattingen over de fundamentele eigenschappen van oorlog geleid

Newman onderstreept dit door erop te wijzen dat veel factoren die als typerend voor new wars worden gezien, zoals economische of criminele motieven, het opzettelijk aanvallen van burgers, etnische zuiveringen en zelfs genocide, al veelvuldig voorkwamen in conflicten die gevoerd werden in de vroege twintigste eeuw en daarvoor.⁸

De verdeling die 4GW aanbrengt in de geschiedenis van de oorlogvoering is eveneens problematisch. Critici zoals Lawrence Freedman verwerpen de theorie vanwege het selectief gebruik van historische bronnen en de onwaarschijnlijk nette afbakening van tijdsperiodes. Michael Evans noemt de marxistisch aanvoerende onderverdeling van oorlog in helder definieerbare stadia en het daaraan gekoppelde lineaire model van vooruitgang, eveneens te keurig en te generaliserend. Hierdoor wordt het feit dat contemporaine oorlog een synthese van vormen voorstelt aan het oog onttrokken.

In zekere zin reflecteren deze kritieken de neiging van 4GW denkers om veranderingen in de uiterlijke aspecten van oorlogvoering te

5 Ibidem, blz. 210-220; Mary Kaldor, 'A Cosmopolitan Response to New Wars' in: *Peace Review* 8:4 (december 1996) blz. 505-514.
 6 William S. Lind et al., 'The Changing Face of War: into the Fourth Generation' in Terry Terriff, Aaron Karp en Regina Karp (red.), *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict. Debating Fourth Generation Warfare* (New York, Routledge, 2008) blz. 13-20; Thomas X. Hammes, 'War Evolves into the Fourth Generation' in: Terriff, Karp en Karp (red.), *Global insurgency*, blz. 21-44.
 7 Colin S. Gray, 'How Has War Changed Since the End of the Cold War?' in: *Parameters* 35:1 (voorjaar 1995) blz. 19.
 8 Edward Newman, 'The 'New Wars' Debate: a Historical Perspective Is Needed' in: *Security Dialogue* 35:2 (juni 2004) blz. 179-185.

verwarren met fundamentele veranderingen in de aard van oorlog. Dit heeft ertoe geleid dat de 4GW school fundamentele verschillen tussen de 'generaties' van oorlog ziet waar er in feite geen zijn. Want hoewel oorlog zeker is veranderd en dat ook zal blijven doen, zijn deze veranderingen eerder contextueel dan fundamenteel; zij betreffen de strijdende partijen, de doelen waarvoor zij strijden en de wapens die ze daartoe inzetten.⁹

Ter illustratie: wereldwijde communicatienetwerken, de internationale financiële markten en het gebruik van religieus geïnspireerde zelfmoordaanslagen hebben er ongetwijfeld toe geleid dat terroristische organisaties zoals al-Qaida in staat zijn om hun vijanden op tot voorheen ongeziene wijze te kunnen bedreigen. Op zichzelf is deze trend echter niet nieuw. Het is niet meer dan logisch dat de in materieel opzicht inferieure partij strategieën nastreeft die de militaire superioriteit van zijn tegenstander omzeilen. Zoals Antulio J. Echevarria het samenvat: '[t]hroughout history, terrorists, guerrillas, and similar actors have typically aimed at an opponent's will to fight rather than his means; the difference now is that they enjoy enhanced access to that will'.¹⁰

Specifieke contextuele eigenschappen

Terwijl een individuele zelfmoordterrorist gemotiveerd kan zijn door religieuze overtuigingen, streven de groeperingen die dergelijke middelen inzetten doorgaans nadrukkelijk wereldlijke doelen na. In de gepubliceerde doelstellingen van al-Qaida geeft de organisatie aan niet uit te zijn op religieus geïnspireerde massamoord, maar te streven naar een einde van de westerse inmenging in islamitische landen en de vestiging van een Palestijnse staat. Met andere woorden, groepen zoals Bin Ladens

terreurnetwerk streven opmerkelijk 'ouderwetse' doelen van macht en invloed na.¹¹ Een nieuwe manifestatie van oorlog betekent dus niet noodzakelijkerwijs dat er een fundamenteel nieuw tijdperk is aangebroken in de ontwikkeling van gewapende conflicten. In plaats daarvan geven deze veranderingen specifieke contextuele eigenschappen weer en de actuele verhouding tussen de onderliggende en onveranderlijke elementen van oorlog. Dit argument leunt nadrukkelijk op Clausewitz' ideeën over het karakter van oorlog en het is tot dit concept dat dit artikel zich nu wendt. Want om de wankelende grondvesten van de new wars theorie aan te kunnen tonen en om een alternatieve manier van denken over gewapende conflicten te kunnen voorstellen, is het essentieel om Clausewitz' ideeën over de aard van oorlog te beschouwen, evenals de argumenten van zijn critici.

In de War on Terror zou een Clausewitziaanse analyse meerdere voordelen kunnen hebben

FOTO REUTERS

9 Lawrence Freedman, 'War Evolves into the Fourth Generation. A Comment on Thomas X. Hammes' in: Terriff, Karp en Karp (red.), *Global insurgency*, blz. 85; Michael Evans, 'Elegant Irrelevance Revisited. A Critique of Fourth Generation Warfare' in: Terriff, Karp and Karp (red.), *Global Insurgency*, blz. 68-69, 71-72.

10 Antulio J. Echevarria II, 'Deconstructing the Theory of Fourth Generation Warfare' in: Terriff, Karp and Karp (red.), *Global Insurgency*, blz. 59.

11 Osama bin Laden, 'Declaration of War Against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Places' (23 augustus 1996) blz. 1.

Clausewitz en zijn critici

Wellicht het meest interessante – en het meest betwiste – deel van Clausewitz' intellectuele erfenis is zijn theorie dat oorlog een 'paradoxale drie-eenheid' voorstelt bestaande uit de elementen geweld, kans en rationaliteit. Om deze theorie op waarde te kunnen schatten en een beter begrip te vergaren van de kritieken die erop geleverd zijn, is het nuttig om eerst het gerelateerde concept van de 'absolute' versus de 'werkelijke' oorlog te bespreken.¹² Het was dit concept dat de invloedrijke Britse militair historicus en strateeg Basil Liddell Hart ertoe bracht om Clausewitz ervan te beschuldigen voorstander te zijn van ongelimiteerde oorlogvoering en als zodanig direct verantwoordelijk voor de slachting tijdens de Eerste Wereldoorlog.¹³ Een vergelijkbaar standpunt is in recentere tijden ingenomen door John Keegan, die Clausewitz aanduidt als 'the apostle of a revolutionary philosophy of warmaking'

en die van mening is dat de Pruisische strateeg onbeperkte oorlogvoering aanpreeft als zijnde in het beste belang van de staat.¹⁴

Oorlog in theoretische zin

Hoewel *On War* inderdaad opent met een beschouwing die op het eerste gezicht de hierboven genoemde kritieken lijkt te bevestigen, hebben Hart en Keegan het bij het verkeerde eind. Clausewitz definieert oorlog als 'an act of force to compel our enemy to do our will' en stelt dat 'to introduce the principle of moderation into the theory of war itself would always

Een nieuwe manifestatie van oorlog houdt niet per se een fundamenteel nieuw tijdperk in

lead to logical absurdity'. Hij vervolgt met het argument dat 'there is no logical limit to the application of that force' en dat dit 'must lead, in theory, to extremes'.¹⁵ Zoals deze citaten aantonen had Clausewitz het over oorlog in de theoretische zin des woords. Slechts twee pagina's verwijderd van deze provocerende uitlatingen laat hij zien dat wanneer men zich beweegt 'from the abstract to the real world (...) the whole thing looks quite different'.¹⁶

In feite wilde Clausewitz hier helemaal niets aanbevelen, maar onderzocht hij de filosofische idee van het 'ideaaltype' oorlog à la Plato, als een abstract fenomeen verwijderd van de beperkingen van de alledaagse realiteit. Door na deze opening de neigingen van oorlog naar het absolute te contrasteren met de factoren die zijn omvang in de realiteit beperken, toont Clausewitz aan dat oorlog niet geregeerd wordt door één bepaalde logica, maar dat het een combinatie van elementen is die zijn diverse

12 Carl von Clausewitz, *On War* (red. en vert. Michael Howard en Peter Paret) (New York, Everyman's Library, 1993) blz. 101.

13 Christopher Bassford, 'John Keegan and the Grand Tradition of Trashing Clausewitz. A Polemic' in: *War and History* 1:3 (november 1994) blz. 319-336.

14 John Keegan, *A History of Warfare* (New York, Vintage Books, 1993) blz. 17-18.

15 Clausewitz, *On War*, blz. 83-85.

16 Ibidem, blz. 87.

FOTO AVDDI R. FRIGGE

Critici die menen dat de theorie van Clausewitz in het licht van niet-staatelijke actoren heeft afgedaan oordelen te snel

natuur vertegenwoordigen. Een deel van de verwarring, aldus Clausewitz-expert Christopher Bassford, komt door Clausewitz' gebruik van een dialectische methode van argumentatie. Zodoende dienen Clausewitz' overpeinzingen met betrekking tot oorlog als een abstract fenomeen niet op zichzelf beoordeeld te worden, maar moeten ze gezien worden als één deel van een uitgebreider betoog. Clausewitz stelt de neiging van oorlog tot extremen als de these waartoe zijn meest fameuze uitspraak dat '[w]ar is merely the continuation of policy by other means' de antithese vormt.¹⁷

De these van oorlog als ongelimiteerd geweld en de antithese van oorlog als een rationele activiteit komen tot een synthese, aldus Bassford, in Clausewitz' drie-eenheid met de toevoeging van het element kans.¹⁸ Zij het ingegeven door een misverstand – of zoals Bassford beweert

ten aanzien van Keegan, een compleet gebrek aan kritische beschouwing – de stelling dat Clausewitz ongelimiteerde oorlog voorstond blijkt weinig om het lijf te hebben.¹⁹ Dit punt onderstreept ook een andere Clausewitz-expert, Andreas Herberg-Rothe, die beargumenteert dat de concepten van absolute oorlog en oorlog als een politiek instrument niet met elkaar verbonden moeten worden, maar als elkaars tegenpolen dienen te worden gezien.²⁰

Een scala aan vormen

Clausewitz laat zien dat wanneer oorlog als een abstract fenomeen wordt beschouwd, als een botsing tussen krachten 'obedient to no law but their own', de wederkerigheid van geweld onvermijdelijk tot extremen zal leiden doordat beide opponenten er alles aan zullen doen om te zegevieren.²¹ Aan de andere kant realiseerde Clausewitz zich ook dat meerdere factoren er in de realiteit voor zorgden dat oorlog niet tot zulke extremen zou escaleren en dat het de politiek was die aan oorlog doelen en limieten zou toekennen. Hij synthetiseerde deze observaties als volgt: '[w]ar is more than a true chameleon that slightly adapts its characteristics to the given case. As a total phenomenon its dominant tendencies always make war a paradoxical trinity – composed of primordial violence, hatred, and enmity, which are to be regarded as a blind natural force; of the play of chance and probability within which the creative spirit is free to roam; and of its element of subordination, as an instrument of policy, which makes it subject to reason alone'.²²

Door oorlog als méér dan een kameleon te beschrijven, als iets dat niet slechts oppervlakkig van uiterlijk kan veranderen, benadrukte Clausewitz dat oorlog een scala aan verschillende vormen kan aannemen die desondanks alle gezien kunnen worden als een combinatie van irrationele krachten (gewelddadige emotie), non-rationele krachten (kans en geluk) en rationele krachten (oorlog als een beleidsinstrument).²³ Na zijn beschrijving van wat sindsdien bekend staat als de primaire drie-eenheid, gaat Clausewitz verder met de secundaire en stelt hij dat '[t]he first of these three aspects [geweld] mainly concerns the people; the

17 Ibid., blz. 99.

18 Christopher Bassford, 'Clausewitz and his works', <http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/Cworks/Works.htm> (11 november 2009); Clausewitz, *On War*, blz. 96, 101.

19 Bassford, 'John Keegan and the Grand Tradition of Trashing Clausewitz', blz. 319-336.

20 Andreas Herberg-Rothe, *Clausewitz's Puzzle. The Political Theory of War* (New York, Oxford University Press, 2007) blz. 156-157.

21 Clausewitz, *On War*, blz. 85-86.

22 Ibidem, blz. 101.

23 Edward J. Villacres en Christopher Bassford, 'Reclaiming the Clausewitzian Trinity' in: *Parameters* 25:3 (najaar 1995) blz. 9-19.

second [kans] the commander and his army; the third [rationaliteit] the government'.²⁴

De vermeende irrelevantie van 'Clausewitz'

Deze zin is sindsdien het centrale mikpunt geworden van auteurs die Clausewitz willen verbannen naar de vuilnisbelt van de geschiedenis. Zich richtend op de secundaire drie-eenheid beweren zij dat Clausewitz met zijn trinitaire model van oorlogvoering impliceert dat oorlog alleen door staten wordt gevoerd omdat dit de enige politieke entiteiten zijn die een dergelijke scherpe verdeling tussen volk, regering en strijdkrachten kennen. De wereld sinds 1945 in ogenschouw nemend concluderen critici dat, aangezien de meeste moderne oorlogen in feite door non-statelijke actoren worden gevoerd, Clausewitz' werk irrelevant is geworden. Behalve de eerdergenoemde Keegan en Kaldor behoort de internationaal gerenommeerde auteur Martin van Creveld ook tot de groep Clausewitz-critici die deze argumentatie aanhangen. Van Creveld vindt er geen doekjes om wanneer hij stelt dat '[i]f any part of our intellectual baggage deserves to be thrown overboard, surely it is not the historical record but the Clausewitzian definition of war that prevents us from coming to grips with it'.²⁵

Van Creveld komt tot deze conclusie op basis van zijn rederatie dat de Clausewitziaanse drie-eenheid bestaat uit 'the people, the army, and the government'²⁶ en dat dit Clausewitz' overtuiging reflecteert '[t]hat organized violence should only be called "war" if it were waged by the state, for the state and against the state'.²⁷ Zodoende kent Van Creveld dus een zeer staatscentrisch perspectief aan Clausewitz en zijn werk toe, waardoor het in deze tijden van non-statelijke conflicten overbodig zou zijn geworden.²⁸ Bovendien stellen Van Creveld en Kaldor dat Clausewitz oorlog alleen kon zien als een rationele activiteit ten dienste van het 'grotere goed' van de staat.²⁹ Hierin valt Keegan hen bij met zijn bewering dat veel hedendaagse conflicten nationalistische en etnische geweldsorgies zijn. Het zijn irrationele uitpattingen, gevoed door gewelddadige emotie en daardoor dusdanig a-politiek dat ze buiten Clausewitz'

concept van oorlog als een rationeel beleids-instrument vallen.³⁰

Geen triviaal detail, maar cruciaal punt

Hoewel dergelijke meningen worden gedeeld door enkele andere hedendaagse denkers zoals Steven Metz, die vindt dat Keegan en Van Creveld 'should be required reading for national security leaders in and out of uniform', zijn deze argumenten niet bestand tegen een nadere beschouwing.³¹ Edward J. Villacres and Bassford wijzen er op dat Keegan, Kaldor and Van Creveld het cruciale punt missen dat

Keegan, Kaldor en Van Creveld gaan voorbij aan een cruciaal punt in de theorie van Clausewitz

Clausewitz oorlog beschrijft als bestaande uit geweld, kans en rationaliteit. Deze abstracte elementen vormen volgens Clausewitz de ware aard van oorlog, de secundaire drie-eenheid van volk, leger en regering gebruikt hij vervolgens slechts *ter illustratie*, oftewel als een voorbeeld hoe de abstracte aard van de oorlog in de realiteit tot uiting kan komen. Hoewel dit wellicht een triviaal detail lijkt, is het in wezen een zeer belangrijk onderscheid omdat Clausewitz in zijn *primaire* drie-eenheid helemaal niets impliceert over de sociaal-politieke samenstelling van de strijdende partijen.³²

Staat, krijgshoer, communistisch revolutionair of internationale terroristische organisatie, alle zijn onderhevig aan het samenspel tussen de elementaire krachten van geweld, kans en rationaliteit. Herberg-Rothe merkt op dat Clausewitz zelfs een hoofdstuk in *On War* weidde aan oorlog gevoerd door non-statelijke

24 Clausewitz, *On War*, blz. 101.
 25 Martin van Creveld, *On Future War* (Londen, Brassey's 1991) blz. 57-58.
 26 Ibidem, blz. 36-37.
 27 Ibid., blz. 40.
 28 Ibid., blz. ix.
 29 Kaldor, 'Elaborating the 'New War' Thesis', blz. 220; Van Creveld, *On Future War*, blz. 155.
 30 Keegan, *A History of Warfare*, blz. 58.
 31 Steven Metz, 'A Wake for Clausewitz. Toward a Philosophy of 21st-Century Warfare' in: *Parameters* 24:4 (winter 1994 - 95) blz. 132.
 32 Villacres and Bassford, 'Reclaiming the Clausewitzian Trinity', blz. 9-19.

actoren en dat er zodoende geen andere conclusie mogelijk is dan dat 'Clausewitz's concept of state must be understood as any kind of community'.³³ Daniel Moran benadrukt dit punt door te stellen dat 'Clausewitz's trinity consists of abstractions' waardoor '[t]here is no question that [het zien als volk, krijgsmacht en regering] is wrong'.³⁴

Dan rest nog de vraag of Clausewitz een specifieke notie van rationaliteit aanhing. Wederom toont de primaire drie-eenheid aan dat Clausewitz geen specifieke mening had over de rol van rationaliteit in oorlog; emoties als haat en vijandigheid hebben evengoed een plek in zijn theoretisch kader als rationaliteit. Bovendien, om Robert Baumann te citeren, 'the passions and rationales that move states to roll the dice of war differ little from those which arouse tribes or insurgents'.³⁵ Of, zoals Clausewitz het zelf omschreef, '[p]olicy, of course, is nothing in itself; it is simply the trustee for all these interests against other states. That it can err, subserve the ambitions, private interests, and vanity of those in power, is neither here nor there'.³⁶

Toepasbaar op elk soort conflict

Klaarblijkelijk geloofde Clausewitz er niet in dat oorlog een bepaalde rationaliteit moest omarmen die gericht was op een groter goed. Ten slotte is het zinvol om Christopher Daase aan te halen. Deze auteur schrijft dat er een conceptueel schema aanwezig is in *On War* waardoor het werk van toepassing is op elk soort conflict. Daase weet dit zelf het beste samen te vatten: 'By categorically distinguishing war and policy and subsuming the former under the latter, [Clausewitz] offers a tripartite stipulation of war as the application of violent means (*Mittel*) to realize military aims (*Ziele*)

to achieve political ends (*Zwecke*). If we add the two actors from the initial situation, we arrive at five elements that constitute the conceptual schema of war which Clausewitz had in mind: the attacker, the defender, violent means, military aims, and political ends. With this scheme, diverse forms of political violence can

FOTO HSEK

Volgens Christopher Daase is het werk van Clausewitz door een conceptueel schema van toepassing op elk conflict

be described and compared without the need to draw strict conceptual boundaries or to identify conceptual cores'.³⁷

Het bovenstaande samenvattend lijkt het erop dat die auteurs die ons van Clausewitz' gedachtegoed willen ontdoen daartoe zijn gekomen op basis van bedenkelijke argumenten. Clausewitz is noch een voorstander van ongelimiteerde oorlogvoering – zoals overigens Van Creveld en Kaldor ook beweren – noch is zijn analyse in wat voor opzicht dan ook slechts van toepassing op staten. Zelfs de meest gewelddadige *insurgents* beschouwen hun daden als middelen om dichterbij tot een doel te komen dat zij als rationeel zien, net zoals zelfs het meest voorzichtigste en gelimiteerde geweld-

33 Herberg-Rothe, *Clausewitz's Puzzle*, blz. 164.

34 Daniel Moran, *Strategic Theory and the History of War* (Paper, US Naval Postgraduate School, 2001) blz. 7.

35 Robert F. Baumann, 'Historical Perspectives on Future War' in: *Military Review* 77:2 (maart 1997) blz. 46.

36 Clausewitz, *On War*, blz. 733.

37 Christopher Daase, 'Clausewitz and Small Wars' in: Hew Strachan en Andreas Herberg-Rothe (red.), *Clausewitz in the Twenty-First Century* (Oxford, Oxford University Press, 2007) blz. 186.

gebruik door een staat onvermijdelijk geweldadige emoties zal doen ontwaken. Daarnaast is geen enkele historische of hedendaagse actor in staat geweest om aan de invloed van kans en geluk te ontkomen. Clausewitz' werk is daarvoor even relevant voor de studie van burgeroorlogen en *insurgencies* in de eenentwintigste eeuw als voor de analyse van 'klassieke' interstatelijke oorlogen.³⁸

Clausewitz: meer dan alleen relevant?

De vraag die echter de kwestie van Clausewitz' hedendaagse relevantie overstijgt is die van zijn toegevoegde waarde. Villacres en Bassford zijn van mening dat de grootste verdienste van de primaire drie-eenheid zijn inzetbaarheid als een analytisch raamwerk is. Een raamwerk dat, op grond van zijn multidimensionale en dynamische benadering van het fenomeen oorlog, zichzelf niet beperkt tot eenzijdige verklaringen.³⁹ De primaire drie-eenheid benadrukt dat de krachten die het verloop van gewapende conflicten bepalen verder reiken dan rationele beleidskeuzes tot de irrationale invloeden van menselijke emotie en de non-rationele effecten van kans en geluk. Zoals Clausewitz schrijft: '[t]hese three tendencies are like three different codes of law, deeprooted in their subject and yet variable in their relationship to one another'. Wat dit citaat duidelijk tracht te maken is dat, hoewel alle drie de elementen in ieder conflict te vinden zijn, de relatieve overheersing van één van de drie bepalend kan zijn voor het karakter van een conflict. Keegans oorlogen 'fed by passions and rancours' staan dus niet buiten het Clausewitziaanse concept van oorlog, maar vertegenwoordigen een samenstelling van de drie-eenheid waarbij het zwaartepunt ligt bij het element van geweld.⁴⁰

Verbinding tussen abstracte elementen

De secundaire drie-eenheid vormt een verbinding tussen de abstracte elementen die de aard van oorlog vormen en de waarneembare werkelijkheid, door als voorbeeld te fungeren hoe deze krachten in een samenleving tot uiting kunnen komen. In het geval van democratische staten is de verdeling in regering, strijdkrachten en volk nog altijd van toepassing. Neemt

men zo'n staat als voorbeeld, dan kan beargumenteerd worden dat hoewel de strijdkrachten het meest direct betrokken zijn bij het voeren van een gewapend conflict, zij opereren voor doelen die de regering formuleert en onder dier constante supervisie en directie. Bovendien zijn zowel de krijgsmacht als de politici afhankelijk van het volk. Vanuit militair perspectief vertegenwoordigt het volk een essentiële bron van rekruten. Voor de regering is het van vitaal belang om de steun te behouden van de burgers aan wie zij haar legitimiteit te danken heeft. Pogingen om de oorzaak, het verloop en de gevolgen van een gewapend conflict te analy-

De inzichten van Clausewitz bieden
nog steeds een robuust kader voor
onderzoek naar gewapende conflicten

seren door slechts één van aspect van de drie-eenheid van regering, strijdkrachten en volk te belichten bevatten het gevaar belangrijke aspecten die verborgen liggen in dit verbond onderbelicht te laten. Zoals de Pruisisch strateeg zelf schreef over het bestuderen van oorlog: '[a] theory that that ignores any one of [de aspecten van de drie-eenheid] or seeks to fix an arbitrary relationship between them would conflict with reality to such an extent that for this reason alone it would be totally useless'.⁴¹

Clausewitz realiseerde zich dat oorlogen wel degelijk grote onderlinge verschillen kunnen vertonen, wat blijkt uit zijn opmerking dat '[w]ar is more than a true chameleon that slightly adapts its characteristics to the given case'.⁴² Maar, zoals Villacres en Bassford opmerken over de verschillende gedaantes van oorlog: '[t]he basic sources of changes in those conditions lie in the elements of [Clausewitz'] "trinity"'.⁴³ Oorlogen kunnen dus een veelvoud

38 Van Creveld, *On Future War*, blz. 63-65, 97; Mary Kaldor, 'A Cosmopolitan Response to New Wars', blz. 505-514.

39 Villacres and Bassford, 'Reclaiming the Clausewitzian trinity', blz. 9-19.

40 Keegan, *A History of Warfare*, blz. 58.

41 Clausewitz, *On War*, blz. 101.

42 Clausewitz, *On War*, blz. 101.

43 Villacres and Bassford, 'Reclaiming the Clausewitzian Trinity', blz. 11.

aan vormen aannemen, maar ze worden alle gevormd door de interactie tussen de elementen van geweld, kans en rationaliteit. Dat deze vormen voor een belangrijk deel worden gedefinieerd door contextuele factoren erkent Clausewitz expliciet als hij schrijft: '[w]e can thus only say that the aims a belligerent adopts, and the resources he employs, must be governed by the particular characteristics of his own position; but they will also conform to the spirit of the age and to its general character. Finally, they must always be governed by the general conclusions to be drawn from the nature of war itself'.⁴⁴ Met andere woorden, Clausewitz bevestigt dat de algemene karakteristieken van een tijdsperiode van invloed kunnen zijn op de doelen die in een oorlog worden nagestreefd en de middelen die daartoe worden gebruikt, zonder dat deze unieke invloeden een fundamentele verandering in de aard van oorlog betekenen.

Conclusie: theorie en praktijk

Hoewel *On War* meer dan 150 jaar geleden voor het eerst werd gepubliceerd, is het trinitaire concept dat Clausewitz in het boek uitwerkt vandaag de dag nog net zo toepasbaar als gedurende de Napoleontische oorlogen. Deze theoretische robuustheid wordt niet gedeeld door het new wars denken, dat de geschiedenis van de oorlogvoering in veel te starre categorieën probeert in te delen. De drie-eenheid weet op elegante wijze de notie van specifieke historische fasen te verwerpen door te laten zien hoe de variabele relatie tussen drie immer aanwezige elementen ten grondslag kan liggen aan een vrijwel onbeperkte variatie aan conflicten. Dit schenkt de bestudering van oorlog een historische consistentie en herinnert ons aan het belang van een kritische houding ten opzichte van beweringen die een bepaalde ontwikkeling als een fundamentele verschuiving pogen aan te duiden. Zoals M.L.R. Smith schrijft: 'call it what you will-new war, ethnic war, guerrilla war, low-intensity war, terrorism, or

the war on terrorism – in the end, there is only one meaningful category of war, and that is war itself'.⁴⁵

Hoewel de new wars theoretici belangrijke bijdragen hebben geleverd aan de studie van hedendaagse gewapende conflicten, hebben zij ook voor aanzienlijke verwarring gezorgd rond de fundamentele eigenschappen van oorlog. Behalve het incorrect aanduiden van bepaalde contemporaine ontwikkelingen als 'nieuw' en

FOTO COLLECTIE NIMH

Het trinitaire concept dat Clausewitz meer dan 150 jaar geleden uitwerkte is nog steeds actueel

het introduceren van een twijfelachtige historische periodisering, vormen hun argumenten voor de afschaffing van het Clausewitziaanse gedachtegoed de hoofdreden om het werk van de new wars denkers kritisch te benaderen. De argumenten voor het verwerpen van Clausewitz zijn dubieus te noemen. Clausewitz' *On War* staat niet het ongelimiteerd gebruik van militair geweld voor, noch is het werk puur van toepassing op staten of vervuld van een vreemde logica die oorlog alleen kan zien als

⁴⁴ Clausewitz, *On War*, blz. 718.

⁴⁵ M.L.R. Smith, 'Strategy in an Age of 'Low-Intensity' Warfare' in: Angstrom en Duyvesteyn (red.), *Rethinking the Nature of War*, blz. 52.

een activiteit die bijdraagt aan een groter goed. Hoewel *On War* zeker niet boven de kritiek verheven is, kan het niet verworpen worden op basis van de argumenten die worden gepresenteerd door auteurs zoals Kaldor, Keegan en Van Creveld. De new wars theorie vervangt niet zozeer het Clausewitziaanse trinitaire concept van oorlog, maar onderschrijft het eigenlijk.

Praktische toepassing

Ter afsluiting is het wellicht interessant om de praktische toepassing van Clausewitz' trinitaire theorie als denkraam te overwegen. In de War on Terror zou een Clausewitziaanse analyse bijvoorbeeld de volgende voordelen kunnen hebben. Allereerst zou er, gezien de onveranderlijke fundamentele aard van oorlog, aandacht zijn voor mogelijke historische parallellen in plaats van kortzichtige uitlatingen over de 'nieuwe' dreiging van fundamentalistisch terrorisme. Daarnaast zou aandacht voor de primaire drie-eenheid een onderzoeker ertoe kunnen brengen verder te kijken dan enkel het gewelddadige aspect van terroristische groeperingen en hun rationele drijfveren onder de loep te nemen. Dit zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een genuanceerder begrip van asymmetrische opposanten, zodat deze niet direct als irrationele fanatici worden weggezet, maar waarbij er aandacht komt voor de oorzaken die mensen tot dergelijke extremen drijven. Op de derde plaats zou ook de secundaire drie-eenheid een rol kunnen spelen, doordat de onderzoeker aangezet wordt te kijken naar de sociaal-politieke verhoudingen van de terroristische tegenstander. Een dergelijke analyse van bijvoorbeeld de Taliban of Hezbollah zou in het bijzonder duidelijk kunnen maken waaraan dergelijke groeperingen hun legitimiteit ontlenuen, oftewel welke factoren de relatie tussen volk, strijders en politici/ideologen bepalen.

Daarnaast zou het trinitaire concept ook behulpzaam kunnen zijn bij de analyse van de westerse aanpak van de War on Terror en militaire beleidsvorming in algemenere zin. Zo zou aandacht voor het element kans namelijk de realisatie kunnen voeden dat het verloop van gewapende conflicten nimmer nauwkeurig bepaald

of gecontroleerd kan worden. Dit heeft belangrijke implicaties voor de westerse fascinatie met *high-tech* oorlogvoering en het idee dat technologie oorlog controleerbaar maakt. Tevens zou de hierboven geschetste analyse van de drijfveren van terroristische organisaties en hun publieke legitimatie ertoe kunnen leiden dat westerse politieke en militaire elites inzien dat terrorisme niet met harde hand te vernietigen is. Ten eerste ligt het zwaktepunt van terroristische groeperingen niet bij hun militaire capaciteiten, maar bij het volk waaraan zij naast legitimiteit ook rekruten, financiën, onderdak, inlichtingen en andere steun te danken hebben. Wil de War on Terror gewonnen worden, dan zullen westerse inspanningen zich vooral moeten richten op het breken van deze zo cruciale volkssteun. Dit betekent echter dat de grieven van de bevolking en de groepen die hen trachten te vertegenwoordigen, hoe verwerpelijk ook, serieus genomen moeten worden.

Clausewitz' inzichten ten aanzien van oorlog bieden zo gezien een robuust kader voor onderzoek naar gewapende conflicten, evenals een manier van denken die tot een genuanceerdere beleidsvoering kan bijdragen. De primaire en secundaire drie-eenheden bieden inzichten in de aard van oorlog die dit complexe onderwerp niet alleen verhelderen, maar die ook een theoretisch raamwerk vormen waarmee oorlog bestudeerd kan worden. Een theoretisch kader dat ons herinnert aan de fundamentele en onveranderlijke eigenschappen van oorlog, evenals het feit dat oorlogen niet alleen de strijdkrachten engageren, maar samenlevingen in hun geheel. Geweld, kans en rationaliteit zijn tijdloze principes van oorlog die zich, dankzij hun onderling variabele relaties, lenen om een oneindige variatie aan conflicten te beschrijven. Zij het een afgemeten en instrumenteel gebruik van geweld door een staat, een staatsgreep door guerrilla's of een klaarblijkelijk irrationele etnische geweldsexplosie, Clausewitz' trinitaire concept maakt het mogelijk om deze en vele andere manifestaties van oorlog te bestuderen en te vergelijken. ■